

SZIKSZAI MÁRIA

A HAGYOMÁNYOS LEVELEZÉS ÉS A DIGITÁLIS KOR
TALÁLKOZÁSA

Kulcsszók: levél, digitális kultúra, papíralapú levelezés, kommunikáció átalakulása, technológiai átmenet.

Ebben a tanulmányban a levelezés átmeneti korszakáról lesz szó, a papíralapú levelezés és az azt felváltó digitális levelezés közötti átmenetről, illetve arról, hogy hogyan oldódik fel, hogyan alakul át a papíralapú kultúrában jól ismert, ebben a tanulmányban klasszikus levélnek nevezett papíralapú levél műfaja a digitális kultúrában. A papíralapú levelezéssel kapcsolatos megállapítások kutatási háttere a 2013–2020 között elvégzett kutatásom, amely eredményeit 2020–2024 között publikáltam (Szikszai 2020, 2021a, 2021b, 2022, 2023, 2024). Az irategyüttes több mint 2400 iratot tartalmaz, amelyet egy katolikus pap, Tyukodi Mihály (1916–1997) gyűjtött össze az élete során és hagyott hátra. Ezenkívül hivatkozom egy 2024 nyarán végzett online kérdőíves felmérésre, amelynek a témája a digitális és papíralapú levelezés használata volt. Arra kérdeztem rá, hogy milyen szerepe van ma a levelezésnek, hogyan viszonyul egymáshoz a papíralapú és a digitális levelezés, milyen tapasztalatai vannak a kitöltőnek ezzel kapcsolatban. A kérdések a kitöltőknek a levelezéssel kapcsolatos emlékeire, történeteire is rákérdeztek: kértem, hogy osszanak meg velem a levelezéssel kapcsolatos történeteket, emlékeket, ha vannak.

1. Levelezés a papíralapú kultúra végén

A levelek kutatása a 20. század első felében lett témája az antropológiai kutatásoknak¹, és ezt követően számos kutatás született.² A levelezés a digitális kor előtti időszakban az egyik legfontosabb kapcsolattartási eszköz volt. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a virágkorát a 20. században, ennek is főleg a második felében élte, majd a 21. században a helyét fokozatosan átvette a digitális eszközökön való kapcsolattartás. A papíralapú levelezés célja lehetett a napi kommunikációs szükséglet, pl. egyeztetések, szervezési kérdések megtárgyalása az egyes levelezők között, de lehetett

¹ Az egyik első ilyen feldolgozás: Thomas–Znaniński 1996, első kiadása 1918–1920 között.

² Csak a magyar szakirodalomnál maradv Keszeg 1996, Kokó 1999, Balázs–Grétsy 2003, Oláh 2006, Keszeg 2008, Pozsony 2008, Beke 2010, Csergő 2012, Vajda 2013, Fónagy 2014, Bereczki–Bíró–Nagyné Batári 2015, Prikler 2021, Bakos 2023, Ilyefalvi 2024 és még sokan mások.

levelezni szórakozási szándékkal is, esetleg társkeresési szándékkal, vagy baráti kapcsolatok ápolása céljából.

A levelezés egyik feltétele az volt, hogy a levél küldőjének ismernie kellett a címzett postai címét. Az általam vizsgált anyagban³ csak egyszer fordul elő a post restante használata – ez azt jelentette, hogy a címzett a posta épületében létező, számára fenntartott postafiókba kapta a levelet, és nem a saját lakcímére. Számos esetben előfordul ebben az anyagban, hogy levélben kérték egymástól a közös ismerősük postai címét (itt csak egy példa, 1982. március 18., 1834 sz. irat, Szikszai 2021. II. 109.). A címzettek elérésének alapfeltétele volt a postai cím ismerete. Amikor új ismeretségeket kötött, Tyukodi Mihály igyekezett elkérni az új ismerőseitől a postai címüket, és érdekes módon erre az alkalmi ismeretségek esetén is odafigyelt. Egy releváns példa erre Mihálynak egy 1986. március 26-án írt levele. Egy olyan személynek írt ez alkalommal, akivel az előző napokban egy vonatos utazása során ismerkedett meg. Az illető és társa segítettek neki felszállni a vonatra, majd a jelek szerint együtt utazhattak, amely idő alatt Mihály elkérte a postai címüket. Hazaérkezése után Mihály levelet írt az új ismerőseinek. A levél szokatlanul rövid, megírja nekik, hogy eszébe jutott a segítőkészségük és megkérdezi azt, hogy elérték-e az úti céljukat. Zárásul megírja nekik a saját postacímét. A címzett valószínűleg válaszolt Mihálynak, ám ez a levél nem maradt meg. Megmaradt viszont Mihály újabb levele az új ismerőshöz, amelyben megnyugtatja őt azzal kapcsolatban, hogy megértette a levelét, és ezt követően hosszasan értekezik arról, hogy hogyan kell írni az egyes hangokat magyar nyelven. Úgy tűnik ebből a levélből, hogy az illető csak beszélt a magyar nyelvet, ám nem ismerte elég jól az írott változatát. Ezt követően megszakad a levelezés közöttük, ami talán érthető is volt: az illető kényelmetlennek érezhette a helyesírással kapcsolatos kioktatást, minden esetre több levelet nem váltottak. Ám már Mihály első leveléből lehetett érezni, hogy nincs közös témájuk, a kezdeményező már ekkor nem tudta, hogy mit írjon, pusztán a levelezés kedvéért akart írni, és ezért marad meg olyan banális témáknál, mint hogy eszébe jutott a segítőkészségük, vagy hogy megtalálták-e az utazásuk célpontját.

Arra is ismerünk példát, hogy a levelet szándékosan nem a végső címzettnek küldték, mert azt szerették volna, ha a köztes címzett is elolvashatná, mielőtt átadná a végső címzettnek. Az általam vizsgált anyagban többnyire a címzettek lakcímére küldték a leveleket, de volt pár ritka kivétel, amikor egy köztes személynek juttatták el, és megkérték a köztes címzettet, hogy továbbítsa, vagy adott esetben adja a levelet a végső címzett kezébe. Így járt el Tyukodi Mihály az 1949. március 29-i levelével: ugyan az öccsének írta a levelet, mégis a nővérének küldte el, és őt kérte meg, hogy adja át az öccsüknek, ám arra is megkérte őt, hogy mielőtt átadná, olvassa el ő is

³ A 2400 irat között nem csak levelek, hanem feljegyzések, gazdasági naplók, hivatalos iratok, oklevelek, fényképek stb. is vannak. Az iratok nagyobb részét képező levélanyag azért különleges, mert tartalmazza nem csak a Tyukodi Mihály által kapott leveleket, hanem az általa küldött leveleket is: a szerzőjük ugyanis többnyire írógéppel, indigóval írta a leveleit, és egy példányukat megtartotta magának, és ezzel egy egészen egyedülálló anyagot hagyott hátra.

(0646 sz. irat, Szikszai 2021. I. 62). Ebben az esetben a levélnek kerülő úton való küldése egyfajta családi átláthatóságot akart biztosítani, illetve a családi nyomást akarta erősíteni: Mihály feltehetően úgy vélte, hogy ha többen tudják a családból azt, hogy ő mit kért az öccsétől, akkor nagyobb esélye lesz annak, hogy a végső címzett teljesíteni fogja a kérést. De ehhez a megoldáshoz igazán csak különleges esetekben folyamodtak, például a fent leírt családi helyzetben. Más volt a motivációja annak a levélírónak, aki 1941-ben szeretett volna egy levelet eljuttatni egy hölgy ismerősének. Ez a levélíró félt attól, hogy a címzettel közös lakhelyen valaki más bontja fel a levelét, mielőtt a címzetthez érkezne. A levélíró történetesen a Tyukodi Mihály barátja volt, így hát Mihályt kérdezte 1941. október 24-én arról, hogy átadna-e egy közös hölgy ismerősüknek egy levelet, ugyanis azt szeretete volna, ha valaki az illető hölgy kezébe adná a levelét (0308 sz. irat, Szikszai 2021. I. 32–33). A Mihály válasza erre a levélre nem maradt fent a levelek között, így nem tudjuk, hogy megkapta-e, átadta-e a barátja levelét a hölgynek.

És itt jutunk el egy következő kérdésig: meddig tartott a levelezés két személy között. Ez elsősorban attól függött, hogy milyen viszonyban állt a két személy egymással. Ha rokonok, családtagok voltak, akkor hosszabb ideig lehettek napi ügyek, amelyeket meg akartak osztani egymással. Ugyanez volt érvényes a munkatársakra, szakmai körökre is. Ha barátok voltak a levelezőtársak, akkor lehettek közös témáik, amelyekről érdemes volt tájékoztatni egymást. Ám azt is látjuk, hogy hogyan maradnak abba egyes kapcsolati szálak a motiváció és közös téma hiányában. Tyukodi Mihály például ezt csak ritkán látta be, és nem egy esetben erőltette a kapcsolat fenntartását, ahogy az láttuk a fentiekben leírt esetben is. Máskor egy-egy konfliktus nyomán szűnik meg a levelezés. A nyolcvanas években Mihály számos alkalommal utal arra, hogy nem levelezik a feletteseivel, mivel azok egyszer nem válaszoltak egy levelére. És bár később olyan hivatali ügyek merültek fel, amelyek megkívánták a levélváltást, Mihály megkerülte ezt azzal, hogy megkért valaki mást, hogy juttassa a felettesei tudomására a mondanivalóját, de ő nem írt levelet. A levelező viszony tehát ebben a körben a társadalmi kapcsolatok meglétét és felvállalását is jelentette, a kapcsolatok felfüggesztése a levelezés felfüggesztésével járt.

A papíralapú levelezés leíró jellegű volt. Sokkal részletesebben leírta a világot, az adott helyzetet, mint a digitális levelezés időszakában szokás, és ennek elsősorban az lehet az oka, hogy a digitális világban arra számítunk, hogy a hiányzó információk pótolhatók más csatornákon, mint például telefonon, rövid üzenetek formájában, vagy a 21. században gyakori személyes kapcsolat felvétele során, ami a papíralapú levelezés idején nem állt rendelkezésre. Ebben az időszakban a címzett nagy eséllyel csak annyit tudott az ügyről, amit a feladó leírt neki, ezért érdemes volt részletesebb leírást készíteni. Ilyen értelemben a papíralapú levelek egyfajta kihelyezett emlékezhelyei a múltunknak. Amikor olvassuk ezeket a leveleket, jobban el tudjuk képzelni a világot, amelyről szólnak, mint a ma küldött elektronikus levelek alapján, amelyek esetében ha nem világosak a részletek, azonnal újabb rákérdező levelet küldhetünk, telefonálhatunk stb., és nem kell megvárnunk a postafordultát egy-egy pontosításért.

A klasszikus levél gyakran úgy is funkcionált, mint egy beszámoló a levélíró életéről, a vele történekről. Tyukodi Mihály szépen fogalmazza meg azt, hogy a levele írása közben egyszer csak rádöbbsent arra, hogy meg is feledkezett a levél műfajáról, és valójában naplószerű szöveget írt: „És éppen most döbbenek rá, hogy magamnak is írom a levelet. Így szoktam a naplót kiegészíteni, hogy másolatot készítek a küldött levélről.” (0696 sz. irat, 1989. szeptember 27., Szikszai 2021. II. 367.)

2. A levelezés átalakulása a digitális kultúra elterjedésének idején

A papíralapú kultúrát az elmúlt 30 évben fokozatosan váltotta fel a digitális kultúra. A digitális kultúra elterjedésének feltétele nyilván a számítógéphálózat kialakulása⁴, majd az internet elterjedése volt.⁵ Ma már Web 1.0-nak nevezzük a kezdeti időszakot, amelynek kezdetét 1989–1990-re teszik, és amikor az internetes oldalak főleg szöveget tartalmazó honlapok láncolatából állt, és amikor még meglehetősen elkülönült egymástól a tartalom gyártója és fogyasztója. Nagyjából 2004 körül ezt felváltotta a második korszak, a Web 2.0, amikor a tartalomgyártás és -fogyasztás határai elmosódtak. A digitalizálás eredményeképpen az addig nem digitális formában létező tartalmak lassan digitálissá váltak, és ezzel elérhetővé váltak a gyorsan bővülő hálózatra rácsatlakozók számára. Ily módon kialakult a világot behálózó elektronikus rendszer, amely digitális formában tartalmazza a tudást, és amelyben minden, ami ott történik, nyomot hagy (Csepeli 2020. 39). A 90-es években elterjedő internethasználattal párhuzamosan terjedt el az elektronikus levelezés is, amely biztosította egy levél azonnali eljutását a feladótól a címzettig, és fokozatosan visszaszorította a postai levelezést.

A digitális kérdőívet, amelyre a következőkben hivatkozom, 24 személy töltötte ki 2024 nyarának elején. A kitöltők többsége nő volt (83,3%), és mind egyetemi vagy annál magasabb végzettségű személy. Életkorban a válaszadók között a 40 év fölötti generációk voltak túlsúlyban, 66,7% tartozik ide, 29,2% a 20–30-as generáció, míg 4,2% a 30–40-es generációhoz tartozik.

Az elektronikus levelezés olcsó és gyors, így fogalmazták meg a kérdőívemben a válaszadók azt, hogy az elektronikus levél praktikusabb, mint a postai levelezés. A válaszadóknak nagyjából fele használta a levelezést 1990 előtt magánjellegű célokkal, csak egy személy jelölte azt, hogy nem használta a postai levelezést 1990 előtt, néhányan pedig azt, hogy ehhez túl fiatalok voltak.

A levelezés a hatóságokkal való kapcsolattartásnak is eszköze volt. A válaszokból látni lehet azt, hogy a hatóságok csak lassan mondtak le erről a kommunikációs csatornáról, azaz a lakosságnál lassúbb ütemben állnak át a digitális technológiára: a válaszadók 29,1%-a jelzi, hogy még a 2010–2020-as években is használták a hatóságokkal való kapcsolattartásra a levelezést, miközben magáéletükben ekkor már csak 16,66% használta a postai levelezést.

⁴ Az egyes számítógépeket 1969-ben csatolták először egymáshoz az Egyesült Államokban. Csepeli 2020. 38.

⁵ Az internet történetéhez lásd Szűts 2012. 7–18.

Az előbbieken már érintettem a levelezés motivációit. A kapcsolattartás szükséglete mögött számos motiváció rejtőzhet. A hatóságokkal való kapcsolattartás többnyire a kötelező kategóriába tartozik, és meglehet, hogy a családdal, barátokkal való levelezésnek is voltak praktikus motivációi, amikor a hétköznapi élet bonyolításához szükséges ügyeket egyeztettek. De voltak a levelezésnek más motivációi is, mint amilyen a levelezés a levelezés kedvéért. Ezekben az esetekben az emberek a levelezést egyfajta szórakozásként, kellemes időtöltésként élték meg. A nyolcvanas évek első felében az *Ifjúmunkás* című lap külön rovatban közölte azoknak a postacímét, akik levelezni szerettek volna másokkal. Nem csak erdélyi, hanem néha magyarországi, sőt, szlovákiai magyar fiatalok postacíme is feltűnt a levelezni kívánók közül. Elég volt kiválasztani az adott címet, és lehetett írni neki. Ha az illető válaszolt, elkezdődött egy levelezés. Hasonló jelenségről számol be a felmérésben is egy válaszadó, aki úgy tudja, hogy székelyföldi gyerekek kaptak magyarországi levelezési címeket, bár azt nem pontosítja, hogy honnan: „A kapcsolattartás, a kapcsolatápolás és új kapcsolatok kialakításának, valamint az információ közvetítésének fontos eszköze. A levélírás és a válasz várásának szép érzései. A 70-es években székelyföldi iskolák tanulói kaptak magyarországi hasonló korú iskolásoktól postai címeket levelezés céljából...” (60–70 közötti, férfi)

A felmérésben arra is rákérdeztem, hogy az adatközlőknek voltak-e olyan levelezőtársai, akikkel a levelezés kedvéért tartották a kapcsolatot. Érdekes, hogy a felmérésben résztvevő válaszadók több mint felének (54,2%) volt olyan levelezőtársa, akivel kizárólag a levelezés kedvéért tartotta a kapcsolatot.

Kíváncsi voltam arra is, hogy hány levelezőtársa volt egyszerre a válaszadónak, akikkel hagyományos módon levelezett, és itt azt kértem, hogy idézzék fel a legnagyobb számot. A válaszadók 20,8%-ának volt egyszerre több mint 10 levelezőtársa, további 16,7%-nak volt 5–10 közötti levelezőtársa, 37,5%-nak 1–5 közötti levelezőtársa, és egy jelentős 20% azt válaszolta, hogy nem volt levelezőtársa.

Jelenleg a postai levelezés hanyatlóban van, ezt talán mindenki tapasztalja. A válaszadók is jelzik, hogy mostanában egyre ritkábban írnak vagy kapnak postai levelet: 25% évente párszor ír vagy kap, 41,7% ennél is ritkábban, míg 33,3% kijelenti, hogy soha nem ír vagy kap már postai levelet.

A levelezőlap még tartja magát, bár ebben a régióban a levelezőlap küldése az ünnepek és a nyaralás alkalmaira korlátozódik, illetve egyedi esetekre, például amikor valaki egyedi képeslapot gyárt és küld ismerőseinek. A válaszadók 33,3%-a mondja, hogy csak ünnepekkor ír vagy kap levelezőlapot, 16,7% évente párszor, 33,3% pedig soha nem ír vagy kap ilyen levelezőlapot. Van, akinek nyaraláskor küld lapot egy-egy rokon, és volt, aki megjegyezte, hogy egy rajzolni szerető baráttól kap levelezőlapot.

Tegyük hozzá itt azt is, hogy a postai levelezés/levelezőlap nem feltétlenül a digitális kultúra terjedésének hatására hanyatlik a régiókban, bár ennek nyilván jelentős hatása van erre a kapcsolattartási formára. Van azonban olyan, a digitális kultúra éllovasának számító ország is, ahol a postai levelezőlap küldése jelentős

mértékben beépült a mai, hétköznapi kultúrába. Egy ilyen ország Japán, ahol egyáltalán nem hanyatlik a postai üzenetküldés – igaz, inkább a levelezőlap népszerűségéről szólnak a hírek, nem magáról a levelezésről. A levelezőlap küldése Japánban társadalmi elvárás, bizonyos naptári alkalmak, például az újév annyira megterhelik a postát, hogy az intézmény külön felkészül a lapok fogadására és mielőbbi kihordására. A postai szolgáltató ugyanis tudja, hogy a társadalmi elvárás vele szemben az, hogy január első napján minden személy megkapja a neki küldött újévi üdvözlét – és ennek igyekszik is eleget tenni. Japánban mindenki izgatottan várja azt a pillanatot, amikor január elsején kinyitja a postaládáját. A postai szolgáltatás így része lett a Japánban nagyon erős társadalmi normarendszernek, amely szigorúan szabályozza azt, hogy ki kinek és milyen alkalmakkor kell lapot küldenie (Satô 2003). A japán képeslap-kultúra ily módon egy rituális kommunikáció részévé vált (Bjarne – Brown 2005). A japán képeslapok esete arra mutat rá, hogy a digitális eszközök nem feltétlenül szorítják ki a hagyományosnak mondható, digitális kor előtti kommunikációs eszközöket, bár ezek fennmaradásához a jelek szerint erős kulturális norma és ritualizálódás szükséges volt.

Visszatérve a levelezéssel kapcsolatos felmérésre: arra is rákérdeztem, hogy milyen gyakran kapnak a válaszadók elektronikus levelet – nem chatre és hasonló rövid üzenetekre utaltam, hanem az email-re. A válaszadók közül senki nem jelölte be azt, hogy soha nem kap elektronikus levelet. A válaszadók 70%-a naponta többször kap ilyen levelet, 20%-a heti rendszerességgel, egy személy mondotta, hogy havi rendszerességgel kap emailt, valamint ugyancsak egy személy azt, hogy ennél is ritkábban.⁶

Az email tehát – ahogy sejtettük – a levelezésnek egy elterjedt digitális formája lett manapság, bár fontos megjegyezni, hogy ez nem a legfiatalabb generációra vonatkozik. A legfiatalabb generációk, az úgynevezett digitális bennszülöttek (Prensky 2001) nem használják rendszeresen az emailt, például a fiatal egyetemi hallgatóknak külön fel kell hívni a figyelmét arra, hogy a hivatalos egyetemi kommunikáció ezen a csatornán zajlik, ahogy ezt egy válaszadó kifejtette:

„A régi, s elméletileg az elektronikus levelezésben is elvárt, iskolában még tanított levelezési etikett, a megszólítás, köszönés, búcsúzás formulái számomra tényleg fontosak. Ahogy azt sem tudom megtenni, hogy telefonbeszélgetésben bemutatkozzam akkor is, ha tudom, hogy a másik kijelzőjén ott a nevem. Diákjaim elektronikus levelein látom, hogy az »ügy« fontossága függvényében tartják be ezeket, vagy kezelik lazán. Azt is látom, hogy tanítani kell, hogy a kapott levélre illik válaszolni, bár egy annyival, hogy »megkaptam«. A fiatal egyetemistáknak külön fel kell hívni a figyelmét arra, hogy postafiókjukat,

⁶ A digitális levelek forgalmát nem is lehet összehasonlítani a postai levelezés forgalmával. Egyetlen személy postafiókjában több tízezer email is van, miközben egyetlen személy több postacímet is használhat, elválasztva a munkahelyi, magánéleti stb. levelezést.

emailjeiket naponta legalább egyszer nézzék meg, mert a tanáraikkal, az egyetemmel ez a közös kommunikáció helye.”

A megkérdezettek túlnyomó többsége úgy vélekedett, hogy az elektronikus levelezés praktikusabb, mint a hagyományos levelezés, bár érdekes módon a megkérdezettek fele azt is mondja, hogy ma is pontosan tudja, hogy mennyi idő alatt érnek célba a postai levelek, 25%-uk pedig azt válaszolta, hogy régen tudta ezt, de ma már nem.

A hagyományos levelezés iránti nosztalgia – talán így nevezhetjük azt, hogy a megkérdezettek 25%-a válaszolta azt, hogy ma is használná a levelezést, ha mások is használnák. Volt, aki így fogalmazott: „Nem problémamegoldásra, hanem pusztán kapcsolattartásra szívesen használnám. A konkrét kérések, problémák elvárt megoldási ideje annyira lecsökkent, hogy a hagyományos levelezés már nem tűnik alkalmasnak erre.”⁷ Egy másik válaszadó ezt írja: „Szeretnék a jövődöbéli diákjaimmal néhányszor levelezni, hogy megtanulják a módját.”

A kérdőívben nyitott kérdések is szerepeltek, amelyekre a válaszadó saját választ fogalmazhatott meg. A felmérésnek ezen részét különösen fontosnak tekintem. Egyik ilyen nyitott kérdés keretében arra kértem a válaszadókat, hogy kis történeteket osszanak meg, amelyek a levelezéssel kapcsolatosak. A történetek között van a kórházba került gyerek esete, aki levelet kap az osztályától és ettől meghatódik, előbukkan a családban őrzött régi levelek, képeslapok emléke, és előfordul a szerelmes levelek témája is – kisiskolás korból vagy fiatal felnőtt korból (lásd a válaszokat az 1 sz. mellékletben).

Arra is kíváncsi voltam, hogy vajon a válaszadók látják-e az elektronikus, illetve a hagyományos levelezés előnyeit. Senki nem vonta kétségbe azt, hogy az elektronikus levelezésnek előnyei vannak. Az elektronikus levelezés esetében kivétel nélkül mindenki a gyorsaságot említette, és volt, aki ehhez hozzátette, hogy kényelmes, praktikus, vagy azt, hogy hatékony, illetve egyvalaki kiemelte a csatolmányok küldésének lehetőségét is: „Gyors, csatolmányokat lehet küldeni anélkül, hogy felárat kelljen fizetni.” (30–40 év közötti, férfi)

A hagyományos levelezés előnyei kapcsán néhány olyan válasz is érkezett, amely arról szólt, hogy a válaszadó nem látja ennek a levélformának az előnyeit, ám a többség rámutatott ennek a levelezési formának is néhány előnyére. A válaszok igencsak érdekesek, itt csak az egyiket idézzük (a többi választ lásd a 2. sz. mellékletben):

„A hagyományos levelezésben jobban átgondoljuk a címzethez fűződő viszonyunkat (ezt részben az email is őrzi, de sokkal képlékenyebb ebben a tekintetben). Ha kapcsolattartás a cél, akkor egy-egy periódussal kapcsolatban jobban átgondoljuk a megosztani kívánt eseményeket, érzéseket. A rövid és

⁷ A kérdőívben megjelent szöveges válaszokat javítás nélkül közlöm, az esetleges elírásokkal együtt. Az elírásokat, hibákat nem jelzem külön, ha a szöveg idézőjelben van.

gyakori chat-üzenetekkel szemben (amelyek jelentéktelen dolgokról is szólnak gyakran, hiszen naponta nem értelmezzük mélységeiben a tapasztalatainkat), a 2–3 hetente, esetleg ritkábban írt levél igényli a szelekciót, értelmezést, a dolgok koherens rendszerezését, hogy a megszólítástól az elköszönésig legyen egy íve a szövegnek. Jó esetben szövegszerűbbek a hagyományos levelek. Egyéb vizuális elemekkel is lehet üzenni (rajzok, színek reális tapasztalat egykori, de 2000 utáni levélváltásból). Nem utolsó sorban kevesebb a hiba bennük: ha tudsz helyesen írni, akkor nincs elírás, félreütés, amit jó esetben az elektronikus levél elküldése előtt észreveszel, de gyakran már a *send* gomb megnyomása után. (Ennél a kérdőívnél is számtalanszor töröltem a hibás betűket – ezt már nem törlöm :))”

Látjuk a válaszokból azt, hogy miközben vannak olyan személyek is, akik semmiféle előnyt nem látják a hagyományos leveleknek, a többség ebben a kommunikációs formában is talált értéket. Az egyik legfontosabb érték az, amit a válaszadók személyességnek neveznek, és ami itt azt jelenti, hogy a válaszadók többre értékelik a kézzel írott szöveget a géppel írt szövegnél, még akkor is, ha a géppel írt szöveget is egy személy írta. Ez akkor is érvényes, ha kézzel írt szöveget olvasnak („Öröm kézírást olvasni.”), és akkor is, ha ők maguk írnak kézzel. Többen úgy vélekedtek, hogy a kézzel történő írás alatt jobban el lehet mélyülni, át lehet gondolni a mondanivalót.

A kézírás eltűnése fölött is többen aggódnak, mert értéket láttak benne. Kiemelik azt is, hogy a kézzel levelezők között intimebb viszony alakul ki, ahogy a következő részletekben olvasható:

„A kézírás, azok változatainak szemlélése (máshogyan írtak Magyarországon, pl. a z-t, az r-t) hiányozni fog. Merre dőlnek a betűk, jobbra, balra... Az emberek karakterének, hangulatának, divatoknak, ezek változásának szemlélése az írásban... Önidentifikáció – mintha tükörbe néznék, elemzem a saját írásom, és annak a változásait. Az iskolázottság szintjeinek megmutatkozása az írásban. A kevesebb osztályt végzettek kínládása, ugyanakkor értéke annak, hogy írnak, még ha helytelenül is. Az írás, ezen keresztül az adott kapcsolat felértékelődése.” (40–50 év között, nő)

„A hagyományos levelezés intimebb kapcsolatot alakíthat ki két személy között. Az írás a személyiség egyik tükré. A levél szerzője saját írási stílusával magából is küld, nem csak a mondanivalóját.” (21–30 év között, nő)

„Átgondoltabb levelek születnek, hiszen súlya van annak, ha kézzel fogható. Továbbá, nem felejtjenék el a szépírás művészetét, gyógyító erejét.” (21–30 év között, nő)

Úgy tűnik, hogy a postai levelezéssel és a kézírással kapcsolatos válaszokat belengi egyfajta nosztalgia a digitális korszak előtti korról kapcsolatban. Az előző

kérdésekre adott válaszokból jól látszik, hogy mindenki tisztában van az elektronikus levelezés előnyeivel, hatékonyságával, a többség mégis úgy véli, hogy a kézzel írott levelek egy olyan hozzáadott értéket jelentettek számukra, amely jó érzéssel töltötte el őket, örömet okozott nekik, és amely immár megszűnőben van. Tegyük hozzá, hogy ez a nosztalgia főleg azokra a generációkra jellemző, akik a klasszikus időszakában, a 20. században, esetleg a 21. század elején használták a postai levelezést – a jelenlegi legfiatalabb generációk nem ismerik ezt az élményt.⁸

A kézzel folytatott levelezés a válaszadók egy része számára kutatási témát is jelent, ahogy egy válaszadó írta. A válaszadó azt is elmondja, hogy a baráti körben utánozni próbálják a valamikori képeslapokon, levelekben látott szövegalkotási stílust – és minden bizonnyal ezt is a már említett nosztalgia-kategóriához sorolhatjuk. Érdekes egy pillantást vetni a szövegre: „Kutatóként különös fontossággal bírnak számomra a levelező lapok. A hadtörténelem szerelmeseiként több száz első és második világháborús levelezőlapot, fogságokból haza küldött levelet olvastam át és dolgoztam fel. Hiába kell objektíven viszonyulni a kutatás alanyához, olykor szem nem maradhat szárazon. Van két barátom, akikkel évente egy-két alkalommal a régi időket felidézve, a '30-as, '40-es évek nyelvezetében képeslapokat, leveleket küldünk egymásnak. Ma a hivatalos ügyeket elektronikus levélben, a közvetlen ismerősökkel, barátokkal pedig messengeren bonyolítom le.” (30–40 év közötti, férfi)

Talán érdemes azt is megjegyezni, hogy az általam klasszikusnak nevezett, papíralapú levelezés és az elektronikus levelezés között voltak még átmeneti formái a levelezésnek, amelyeket akár hibrid formának nevezhetünk. Bár Tyukodi Mihály a klasszikus levelezés idején élt, kevesebb levelét írta kézzel, ugyanis levélíráshoz többnyire írógépet és indigót használt. Az írógéppel írt leveleket is a klasszikus levelezéshez sorolom, mivel ezek is papíralapúak, és ugyanúgy a postai szolgáltatást vették igénybe az elküldésükhöz. Tyukodi Mihálynak több mechanikus írógépe volt az idők során. Próbálkozott elektromos írógéppel is, bár ez utóbbit egyáltalán nem szerette. Élete utolsó éveiben megjelentek körülötte is a számítógépek és a hozzájuk kapcsolt nyomtatók. Mihály nem használta ezt a technológiát, de Németországba költözött ismerősétől kapott számítógépen írt és nyomtatón kinyomtatott levelet. Válaszlevelében (1996. november 16., 0633 sz. irat, Szikszai 2021. II. 516) azt írja a levelezőtársának, hogy irigyli őt. Megcsodálta a levél minőségét, azt írta, hogy olyan az a levél, mintha nyomdából került volna elő, de hozzátette, hogy ő már lemondott erről. Nagyjából itt húzhatjuk meg a határvonalat a klasszikus és a digitális levelezés között: nem egy adott dátum ez, és nem is egy évszám, hanem egy szélesebb idősáv, hiszen az átmenet csak lassan történt meg, az viszont biztos, hogy Tyukodi Mihály és generációja a klasszikus levelezés korszakának végén írta a leveleit.

⁸ Ez a nosztalgia nem véletlenül ilyen erős: Ray Kurzweil szerint a technológiai fejlődés növekedése exponenciális (Kurzweil 2013.13–15.), és bár ő azt is állítja, hogy a technológiai fejlődésről a percepciónk ezzel szemben lineáris maradt, mégis arra kell gondolnunk, hogy a változás gyorsasága igencsak erősíti a nosztalgia érzését, és ez az exponenciális gyorsasággal változó technológiai fejlődés nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a nosztalgiánk a fejlődés előtti korrallal kapcsolatban igen erős legyen..

A levelezés kulturális gyakorlatában különösen fontos az az átmeneti korszak, amikor a papíralapú kommunikáció fokozatosan átalakul digitális kommunikációvá. Ez az átalakulás azonban nem csak azt jelenti, hogy a kommunikáció során alkalmazott felület megváltozik, és a papírt felváltja a digitális eszköz, hanem egy mélyebb kulturális átalakulást is magával hozott. A következő részben ezt vizsgáljuk meg alaposabban.

2.1. Személyesség, személyes adatok

A levelek csak ritkán keletkeztek úgy, hogy két magánszemély közötti kommunikációt szolgálták, és a készítőik eleve nyilvánosság elé szánták azokat.⁹ Legtöbb esetben a levelet a levél írója nem szánta a nyilvánosság elé. Mégis, egy levél a levelezés fénykorában sem volt mindig csak két személy ügye. A levelet megmutathatták egymásnak, adott esetekben átmásolták a szöveget egy másik levélbe, vagy kivonatolták a fontosabb gondolatokat, ha az adott levél fontosnak bizonyult. Egy-egy fontos ügy esetében a címzett fenntartások nélkül megmutatta másoknak is az általa kapott levelet, és ugyanez történt, ha valaki egy fontos személytől kapott levelet, és erre büszke volt.

Az általam kutatott anyagban is előfordul, hogy a leveleket megosztották egymással, néha olyan esetekben is, amikor világos volt, hogy a levél írójának ez nem állt szándékában. Tyukodi Mihály egyik levelezőtársa írta 1979-ben, hogy Mihály neki címzett korábbi levelét megmutatta másoknak is, mivel, ahogy ő fogalmaz, a levél nekik is szólt. Itt egy olyan személy kapta a levelet, aki nem érezte magát teljes mértékben címzettnek, ugyanis Mihály levele másoknak is üzent, ezért megmutatta azoknak is, akiknek a levél üzeni kívánt. 1983-ban egy másik levelezőtársa panaszkolt Tyukodi Mihálynak azt, hogy akinek a levelezőtársa levelet írt, az megmutatta a levelét másoknak is – ráadásul éppen annak az illetőnek, akiről a levélben szó volt (Szikszai 2020. 46–49.). Miközben ma másolatban (Cc), rejtett másolatban (Bcc), vagy a továbbítás funkcióval (Forward) pillanatok alatt továbbíthatunk egy elektronikus levelet másnak is, mint az eredeti címzettnek, sőt, egyszerre nagyon sok címzettnek is küldhetjük ugyanazt a levelet, a klasszikus levelezés idején nem volt ilyen könnyű a másokkal való megosztás, mégis egyértelműen nem volt ritka az, hogy egyes leveleket megmutattak, megosztottak másokkal is. Egy kedves történet bontakozik ki 1967-ben a Tyukodi Mihály irataiból. Tudni kell a megértéséhez azt, hogy Mihály a megelőző időszakban, 1955–1965 között Gyulafehérváron tanított a teológián, és ez idő alatt Márton Áron püspök közeli munkatársa is volt. 1967 decemberében már Krasznabélteken szolgált, amikor karácsonyi üdvözlét kapott Márton Áron püspöktől. Mihály annyira boldog lett ettől, hogy egy paptársának épp akkor írt levelébe

⁹ Ennek egyik példáját képezik a Bonczidai Dezső református lelkész által írt levelek, a szerzőjük ugyanis ezeket a szövegeket eleve a közösségének szánta, és arra kérte azokat, akik elolvasták, hogy adják tovább. Ilyefalvi 2024.

bemásolta a püspök által neki küldött üdvözlét szövegét. Nem sokkal később Mihály a kántorként dolgozó öccsének is írt levelet. Neki is el akarta újságolni a püspök üdvözlését, ám már nem akarta még egyszer lemásolni a szöveget, hanem a korábbi, paptársának írt levél másolatát tette be az öccsének írt levele mellé, és el is mondja neki: csatol egy levelet, amelyet egy paptársának írt, és benne található egy másolat arról a levélről, amit ő „M. Á. püspöktől” kapott karácsonyra.¹⁰ Így zárja az öccséhez írt levelét: „Jól esik az embernek, hogy mások még méltányolják is a munkánkat.” (0230 sz. irat, dátátlan levél, 1967 karácsonya után. Szikszai 2021. 270.)

A levelezés kikerülhetett tehát egy másik körbe, mint az eredeti címzett, és elolvashatták azok is, akiknek a címzett megmutatta. Egy ennél tágabb körbe jutnak el azok a levelek, amelyek a kutatók kezébe kerülnek, és tudományos kutatási céllal dolgozzák fel őket. A kérdőívem keretében feltettem azt a kérdést is, hogy vajon a résztvevők szerint érdemes-e a korábbi időszakokban született, személyes hagyatékokban fellelhető leveleket a kutatás számára elérhetővé tenni, vagy inkább azt látják helyesnek, ha ezek családi körben maradnak. A válaszadók 45,8%-a válaszolt úgy, hogy a levélhagyatékokat elérhetővé kellene tenni a kutatás számára, miközben a többség családi körben szeretné tartani ezeket a leveleket. A történetekkel kapcsolatos válaszában egy válaszadó ezt írja: „Mások leveleit olvasni olyan érzés, mint valaki más telefonjába kutatni.” (21–30 év között, nő) Érdekes, hogy egy kérdéssel lennebb már ugyanaz a személy ezt válaszolja: „Igen, úgy gondolom, hogy érdemes odaadni a kutatóknak ezeket az anyagokat, hiszen ez a közös múltunknak, kultúránknak egy értékes része.” (21–30 év között, nő) A kutatók általi feldolgozást tehát az adatközlő nem látja problémásnak. A többség azonban, mint mondtam, úgy vélekedik, hogy a személyes levelezést meg kell tartani családi körben – és ez elgondolkodtató a kutató számára. Úgy tűnik, hogy többségben vannak azok, akik a levelezést személyes szférába sorolják, és ilyenkor a válaszok mögött ott sejtethetjük a személyes adatok feldolgozásának és védelmének a bonyolult kérdéskörét.

Magam úgy vélem, hogy az írásos hagyatékok, és ezen belül a levelezések feldolgozása során elengedhetetlen az, hogy a kutató meghozzon egy sor olyan döntést, amely az adatközlői személyes szférájának, személyes adatainak védelmére irányul. A feldolgozott anyag típusának függvényében ezek a döntések változók lehetnek. Azok az anyagok, amelyek személyes adatokat is tartalmaznak, különös érzékenységet igényelnek a kutató részéről. Amennyiben él a hagyatéktulajdonosa/létrehozója, vagy élnek a direkt leszármazottjai, szükséges az ő hozzájárulásuk is a feldolgozáshoz. A kutató velük egyeztetve tudja eldönteni azt, hogy milyen formában alkalmazza a magánéletük védelme érdekében a kutatói gyakorlatban már ismert anonimizálási eljárásokat.¹¹

¹⁰ Márton Áron püspök üdvözlete és a paptársnak írt levél nem maradt fent az iratok között, a Mihály öccsének írt levélből értesülünk ezek létezéséről.

¹¹ Az anonimizálásról ld. Bakos 2022, illetve a cikke kapcsán lefolytatott vita: Erdélyi Múzeum 2022. 84 (2).

A korábbi kutatásaim során magam is meghoztam ilyen döntéseket. A már említett, 2400 iratból álló személyes hagyaték feldolgozása során szembesültem a kérdéssel: saját nevükön szerepeljenek-e a szereplők vagy sem. A dilemma abból fakadt, hogy felismertem: ha anonimizálok a teljes anyagot, akkor jelentős egyháztörténeti adalékok elvesznek, hiszen egyházi vezetők, közszereplők is szerepelnek az anyagban. Ha nem anonimizálok egyáltalán, akkor a nem közszereplő magánszemélyek érdekei sérülhetnek. A feldolgozás évekig tartott, és közben konferenciát is kezdeményeztem és szerveztem a témáról.¹² Végül a részleges anonimizálás mellett döntöttem. Ez a kutatásomban alkalmazott eljárás megfelel az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 sz. rendeletének (GDPR)¹³, sőt, az általam alkalmazott adatvédelmi eljárás ennél szigorúbb. Ugyanis miközben a fent említett rendelet megengedi, hogy tudományos kutatás céljából a kutatók feldolgozzák a személyes adatokat, én mégis a részleges anonimizálás mellett döntöttem: azok a szereplők, akik egyben közszereplők is voltak (pl. papok, püspökök stb.), a saját nevükön szerepelnek az általam közzétett anyagokban. Azok a szereplők, akiknek nem volt ilyen tisztségük (pl. családtagok, barátok stb.), megváltoztatott névvel szerepelnek (ld. Szikszai 2020. 15–17). Úgy vélem, hogy ez a módszer a továbbiakban is megnyugtató megoldásokat kínál a levelezések feldolgozását illetően: az eljárás alkalmazása nyomán nem vesznek el az esetleges történelmi, egyháztörténeti adatok, és ugyanakkor biztosítja a nem közszereplő személyek adatainak védelmét is.

2.2. Az idő

Külön érdemes kiemelni az időt mint tényezőt a levelezés kapcsán. A klasszikus postai levelezés, mint már jeleztem, időigényes volt, és ezt nevezik ma sokan a válaszadók közül egyik hátrányának: azt írják, hogy nem akarnak sorban állni a postán, számukra a postai levelezés ma már nem tudja segíteni a problémák megoldását, hanem csak hátráltatná, és ezért lemondanak a használatáról.

Ám érdemes megemlíteni egy másik aspektusát is az időtényezőnek: a válaszra való várakozást. A klasszikus levelezés idején a válaszlevélre való várakozás természetes és mindennapos volt. Ez volt az az izgatott időszak, amikor valaki tudta, hogy érkeznie kell a válaszlevélnek, és számolta a napokat, nézte a postaládáját. Ezt az érzést idézi fel nagyon szépen a válaszok közül a következő:

„Az az izgatott érzés jutott az eszembe, ahogyan napokon keresztül vártam a válaszlevél megérkezését. Vajon odaért-e a címzetthez, mit szólna hozzá, mit fog válaszolni?” (40–50 év közötti nő)

¹² Az előadásom címe: Írásos hagyatékok, levelezések feldolgozásának etikai kérdései, a konferencia címe: Kutatásmódszertan és adatvédelem. A 21. század kihívásai a társadalomtudományi kutatásokban. A Magyar Néprajz és Antropológia Intézet konferenciája, Kolozsvár, 2014. 05. 09.

¹³ Ld.: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HU> (2024. 08. 20.)

Tyukodi Mihály is ismerte ezt a várakozást. Megtörtént, hogy azzal igyekezett lerövidíteni, hogy a számára fontos személyek esetében külön kérte a gyors választ, vagy a saját levelében felvázolta azt, hogy hány napot megy az ő levele a célpont fele, majd hány napot jön a válaszlevél, és próbálta beazonosítani azt, hogy mikorra várható, hogy kézbe kapja a címzett válaszát arra a levélre, amit éppen írt (pl. a 0527 sz. irat, datálatlan levél, valószínűleg 1989. március 13. előtt készült, Szikszai 2021. II. 348.).

A digitális kor az időhöz való viszonyunkat is megváltoztatta: az instant megoldások korszakába léptünk, amikor a várakozás nem elfogadott, nincs értéke, hanem értéke az azonnali elégtételnek (*instant gratification*) van.

2.3. A papíralapú levelezés kulturális értéke

Nem nehéz megállapítani azt, hogy a papíralapú levelezés ma, 2024-ben kihalófélben van. Ennek megállapításához nem kell egyéb, mint szétnéznünk a környezetünkben, és számba vennünk, hogy mikor és milyen céllal írtunk utoljára papíralapú levelet. Bizonyára mind kevesebben vannak a környezetünkben, akikről tudjuk, hogy papíralapú levelezést folytatnak, bár néhányan talán még igen, ahogy ez az adatközlők válaszából is kiderül.¹⁴ A papíralapú levelezés mint kulturális gesztus megszűnőben van. Ezzel együtt eltűnik a tárgykészlete és, ha volt, a rituális gyakorlat is, amely kísérte.

2.4. A levelezés mint szövegalkotási folyamat

A klasszikus levelezés mint szöveges műfaj is kihalófélben van. Értem ez alatt azt a típusú szöveggyártást, amely a papíralapú levelezés idején volt elterjedt: amikor a levél írója megszólította a címzettet, beszámolt neki az elmúlt időszakban történetekről, megosztotta vele gondolatait, dilemmáit, leírta neki a legutóbb történeteket, egyeztetve vele a napi ügyeit, majd jókívánságok kíséretében búcsúzott. Ez a szövegtípus a papíralapú kultúrával együtt maradt el. Azaz nem pusztán az történik, hogy a levelezés hordozó közege megváltozik, papír helyett elektronikussá válik, és minden egyéb marad a régi, hanem a változás ennél sokkal mélyebb. Bár az elektronikus levelezés a papíralapú levelezés formai jegyeit követi, például fent látható a feladó, a címzett, a dátum, a digitális levelezés során gyártott levelek és a klasszikus levelek tartalmi részei igencsak eltérőek. Legtöbbször nem írnak ma már olyan típusú szövegeket elektronikus levél formájában, mint amiket korábban a papírra írtak. A levél üzenetét hordozó közeg érdekes módon nagymértékben megváltoztatta a szövegek tartalmát, terjedelmét és stílusát is.¹⁵

¹⁴ A felmérésben, amelyet a levelezés kapcsán végeztem el és a továbbiakban részletesen tárgyalok, egyetlen válaszadó említi, hogy tudomása van olyan személyről, aki ma is használja a hagyományos postai levelezést.

¹⁵ A digitalizálás és a technikai eszközök elterjedése a rövid üzeneteknek kedvez, és ezt nem csak a levelezés esetében, hanem általában minden kommunikációs helyzetben észleljük.

2.5. A levelek által közvetített tartalom

A levelezéssel közvetített információk tartalma nagyban megváltozott aközben, ahogyan a kommunikációs csatorna egyre inkább digitálissá vált. Egy papíralapú levél legtöbb esetben részletes beszámolót tartalmazott arról, hogy mi történt a levélíró életében a múltban, és ezt kiegészítette az, hogy milyen tervei vannak, illetve praktikus információkat is tartalmazhatott a célszeméllyel tervezett közös tevékenységeket illetően, ám az ilyen típusú információkat ma legtöbbször más kommunikációs csatornákon osztjuk meg, illetve legtöbb esetben nem is írjuk le őket. Gondoljunk arra, hogy egy másik városban élő rokonnal legtöbbször nem egy szöveges levélben fogjuk megbeszélni azt, hogy például megkérjük, oldjon meg nekünk valamit, és ő sem levelet ír nekünk, ha meg akar kérni minket arra, hogy oldjunk meg egy adminisztratív helyzetet az ő érdekében. Míg régen erre a célra klasszikus levelet írtak és küldtek a rokonnak, és ezek a papíralapú levelek tele voltak hétköznapi banalitásokkal, például hogy milyen széles és milyen hosszú függönyre van szüksége valakinek, manapság erre a célra a felek már legtöbbször a telefont, esetleg a chat-szerű csevegőprogramokat használják.¹⁶

2.6. Mentális térkép

Egy következő megállapításunk az, hogy a papíralapú levelezés idején az egymástól távolabb élő személyek között a távolság nagyobbak tűnt, mint a 21. században tűnik. Nyilván maguk az utak ugyanazok maradtak. Hogy egy példával éljünk, Nagykaroly és Zilah között akkor is, most is nagyjából 70 km volt, ám ennek a fizikai távolságnak a mentális percepciója más volt a Tyukodi Mihály idején. A 20. század ötvenes, hatvanas, hetvenes és nyolcvanas éveiben sokkal kevesebb magánautó volt a lakosság tulajdonában, számos kisebb település, falu volt, ahova nem járt vonat, autóbusz is csak ritkán, esetleg csak a szomszédos településig ment, nem beszélve az aszfaltozott utak hiányáról. Eljutni személyesen a kisebb településekre sokkal körülményesebb volt a 20. században, mint most, a 21. században. A mentális távolság ezen percepciójához hozzájárult az is, hogy a 20. században a telefon bevezetése lassú volt, és használata is csak lassan terjedt Romániában: az egyes háztartások kérését kellett leadjanak a hatóságoknak, és hónapokig, sőt, olykor évekig is várakozniuk kellett arra, hogy sorra kerüljenek, és a monopolhelyzetben levő állami vállalat beszerelje nekik a telefont. Ha voltak is gyűjtő postaládák a kis településeken, azok tartalmáért nem járt olyan gyakran a postás, mint a nagyobb városokban. A helyiek általában tudták, hogy melyik nap hány órakor veszi fel a postás a leveleket. Mindezeknek a körülményeknek a hatására a mentális távolság nagyobb volt a

¹⁶ És ehhez felzárkózik sok-sok intézmény is, amelyekkel a hétköznapijainkban kapcsolatban vagyunk: az állami adminisztráció, a személyi iratok, az adóhivatal, a bankszektor, a kereskedelem, a kutatás, a könyvtárak stb. mind-mind valamilyen szinten digitalizálódott, illetve folyamatosan digitalizálódik.

különböző településeken élő személyek között, mint manapság, amikor a közlekedés könnyebb, az utak is jobbak, és kiterjedt telefonhálózat működik, a kommunikáció terén pedig azonnali megoldásokat tudunk alkalmazni.

2.7. Generációs különbségek

Megfigyelhetjük azt is, hogy az egyes kommunikációs csatornák használatát illetően generációs különbségek mutatkoznak. Néhány éve tapasztaljuk a tanári munkánkban azt, hogy az egyetemre jelentkező legfiatalabb generációk kevésbé használják az elektronikus levelezést, mint a felettük járók. Az egyetemre érkező hallgatók szinte egyáltalán nem használják az elektronikus levelezést a hétköznapi kapcsolattartásra, legtöbbször csak azért kezdik el használni, mert a hivatalos egyetemi kommunikáció kizárólag ezen a csatornán zajlik. Nyilván látjuk azt, hogy a szakmai közösségek még mindig az elektronikus levelezést használják a szakmai programok szervezésére (publikálás, konferenciák stb.), a fiatal egyetemi hallgatóknak azonban az egyetemre jelentkezésük pillanatában többnyire még nincs szakmai tevékenysége, a magánéletük során pedig valóban a csevegőprogramok kommunikációs felületeihez szoktak. Mihelyt belépnek a szakmai közösségekbe, elkezdik használni az elektronikus levelezést is.

A jelenségnek azonban következményei vannak: a papíralapú levelezéshez nem szokott generációk nem szívesen írnak/olvasnak hosszabb szövegeket, a csevegőfelületeken való szocializálódás hatására a kommunikációjuk szaggatottá válik. Az ebben a formában lerövidült kommunikált tartalmak átalakítják az olvasási, majd gondolkodási mechanizmusait is: a fiatalok mind nehezebben fogalmazznak meg egy kompakt szöveget és nehezen visznek végig egy szövegben egy gondolatmenetet. Ezt a tendenciát látványosan alátámasztják az elmúlt években készített Pisa-felmérések: ott, ahol erre nem fordítanak külön figyelmet, ebbe az irányba alakul át a kommunikációs és szövegírási, szövegértési képesség. Mindennek azonban véleményem szerint nem közvetlenül a levelezés kikopása az oka, hanem a kommunikációs csatornák átalakulása természetesen hozta magával a szöveggyártás másféle módjait, és ezzel együtt a klasszikus levélírás kulturális gesztusának az eltűnését.

2.8. Az intimitás

A klasszikus levelezés kapcsán több válaszadó említette azt, hogy a kézzel írt levél nagyobb intimitást biztosított két személy számára, és azt is hozzátették, hogy az írás (és itt nyilván a kézírásra utalnak) a személyiség tükrözi. A kézzel írt levél ezáltal nem csak a megfogalmazott tartalmat közvetíti, hanem a levélíró stílusát is, mondja az adatközlő. És a levélíró hangulatát, lelkiállapotát is tükrözi, teszem hozzá én a kutatott anyag alapján. Mint mondtam, Tyukodi Mihály érdekes átmenet volt, hiszen ő a kézírástól már kissé eltávolodott, aránylag kevés kézzel írt levele van,

inkább írógéppel, indigóval szerette írni a leveleit Azt gondolnánk, hogy az írógépes szöveg már nem olyan személyes, mint a kézírás, és nem közvetíti a levélíró hangulatát, lelkiállapotát. Nyilván nem olyan mértékben, mint a kézírás, hiszen nincsenek személyes stílusban jobbra vagy balra dőlött betűk, változó mértékű szabályosság a betűk megformálásának tekintetében, de valójában igen sokszor meg lehet állapítani az írógéppel írt szövegekből is azt, hogy az írójuk sietett, ideges volt, esetleg zaklatottan írt, vagy már idős és beteg, ezért számos betűt kihagy a leütések alkalmával. Tyukodi Mihály utolsó életéveiben írt olyan leveleket, amelyek érthetőségét már-már veszélyeztette a kihagyott betűk és a félreütések száma. Pár év múlva aztán már az is látszik, hogy a gépelés is nehezebbre eshet: mind rövidebbek a mondatai, mind kapkodóbb a fogalmazása, ami korábban nem volt jellemző rá, és mind több az elütése. Tehát bár írógéppel írja a szövegeit, az írógép még hordozott valamit a kézírás személyességéből.

2.9. A levélírás rituális és társadalmi szerepe

Tyukodi Mihály a névnapja alkalmából minden évben köszöntő leveleket, képeslapokat kapott. 1989. október 8-án egy régi hölgy ismerősének írt (0449 sz. irat, Szikszai 2021, II. 369), akivel már nagyon régen nem találkozott személyesen. Valamikor a hatvanas években találkoztak először, és utána az illető Magyarországra költözött. Egy idő után elkezdtek levelezni. Az ismerőse minden évben levelet vagy képeslapot küldött Mihály névnapja alkalmából. Az iratanyagból megállapítható az is, hogy a névnap megünneplése ebben a körben, ebben az időszakban fontosabb volt, mint a születésnapé. Tyukodi Mihály csak ritkán kapott születésnap üdvözlőlevelet, és ezt is kizárólag a családnak azon tagjaitól, akik hozzá közel álltak. De még ők is sokszor összekapcsolták a felkészítést a születésnapja előtti időszakban írandó soron lévő levéllel. A névnapja azonban más volt: ez alkalommal nem csak a családja, hanem a barátai, ismerősei, kollégái, volt tanítványai is felkészítették. Akik elég közel laktak hozzá, személyesen is felkeresték, olykor többen mentek egy autóval, és Mihály megvendégelte őket, volt, amikor kakast vágott – de legtöbbször levelet, üdvözlő képeslapot küldtek. A magyarországi hölgy ismerőse is ebbe az utóbbi kategóriába tartozott, Mihály minden évben megkapta tőle a névnapja előtti napokban az üdvözlőlevelet. Ám történt egyszer, hogy az üdvözlőlevelet nem érkezett a névnapja előtt, nem érkezett a névnapján sem, hanem később néhány napot. Nem tudjuk, hogy pontosan hány napot, ám nem lehetett több, mint néhány nap, ugyanis a névnapja szeptember 29-én volt, és a megkésített üdvözlőlapra írt válaszát Mihály október 8-án keltezte. Ebben a válaszlévélben elmeséli azt, hogy mennyire megijedt attól, hogy nem érkezett meg a névnapjára a szokásos üdvözlő. Arra is gondolt, hogy a számára kedves levelezőtársa esetleg elhunyt. És ezt a problémát orvoslandó ebben a válaszlévélben javaslatot tesz: azt kéri, hogy levelezőtársa kérjen meg valakit, aki az ő esetleges haláláról értesíteni fogja Mihályt, és azt ígéri, hogy ő is hasonlóan fog eljárni, felkér valakit, aki a Mihály esetleges halála esetén értesíteni fogja a

levelezőtársát. Látjuk tehát, hogy az üdvözlő képeslapok küldése ebben a környezetben olyannyira ritualizálódott, hogy elmaradása, pontosabban késése alkalmával a levelező partnerek a legrosszabbra gondolnak.

2.10. A levelezés tárgykészlete, a levelek mint egy korszak tárgyi emlékei

A fennmaradt levelezések, levélhagyatékok igen értékes elemei a kihelyezett emlékezetnek, legalább két vonatkozásban. Az egyik ezek közül a szöveg tartalmára vonatkozik, és erről esett szó a fentiekben. Bár az adatközlők hajlamosak a családi érdekeltségi körbe sorolni ezeket a hagyatékokat, ezeknek az iratoknak komoly kulturális jelentősége van, és az antropológiai, történelmi kutatások számára fontos forrást jelentenek még akkor is, ha a leveleket nem a közösségek kiemelkedő személyiségei írták, és azok a hétköznapiakról szólnak, hiszen ezek a szövegek rögzítik az adott korszakban élők értékrendjét, mentalitását, hétköznapi életmódját. A másik vonatkozásban a levelekre mint tárgyakra utalok: a levelek tárgyként is emlékei az adott korszaknak. sokat elmond az, hogy milyen papírra írták őket, milyen borítékot, bélyeget használtak, hogyan tárolták őket mint tárgyakat stb.

És a postai levelezésnek egy meghatározott tárgykészlete is volt. A levélírónak be kellett szereznie a levél írásához szükséges tárgyi kellékeket, a levelezőlapot, a borítékot, a bélyeget, a tollat, a tintát, amelyek nem minden falusi boltban voltak kaphatók. Ezeknek a tárgyaknak az idők során sok-sok változata létezett, de ebben az értelemben is egy ma már letűnő kulturális tárgykészletről beszélünk.

A levelek megtartása, gyűjtésüknek igénye változó volt. Ismerünk olyan eseteket, amikor a családok megőrizték a felmenőik levelezését.¹⁷ Minden olyan tudományos igényű kutatás, amely leveleket vizsgált, olyan anyaggal dolgozott, amely ebben a szerencsés helyzetben volt. A fent ismertetett kérdőíves kutatásban a megkérdezettek szinte fele úgy vélekedett, hogy a családi levelezést a családok kellene hogy megtartsák.

De ismerjük ennek a másik oldalát is: azokat az eseteket, amikor nem tartották értékesnek és megtartandónak a leveleket. A Tyukodi Mihály által félretett iratanyag 2400 darabot számlál, és mégis meg benne minden levél, pedig ő tudatosan és módszeresen gyűjtötte össze az iratait. Vannak olyan levelek, amelyekről csak azért tudunk, mert ő válaszolt rájuk, ám az a levél, amire válaszolt, hiányzik, elkallódhatott. Mihály maga mindvégig attól tartott, hogy az általa félretett leveleket a halála után kidobják. 1996-ban rezignáltan írta egy levelében a saját irataira, leveleire utalva: „Majd megsemmisül. Majd, amikor holmijaimat a szemétdombra hányják.”¹⁸ Az aggodalma nem volt teljesen alaptalan. 1995-ben a nővére irataival ez valóban megtörtént: Mihály betegsége miatt nem lehetett jelen a nővére temetésén, és amikor két hét múlva elment a szálláshelyére, már nem találta meg a testvére iratait.¹⁹

¹⁷ Ld. pl. Vajda 2013.

¹⁸ Szikszai 2021. II. 503.

¹⁹ Szikszai 2020. 61.

Az iratok egy adott helyzetben az utódok számára nem jelentenek értéket, jelentéktelen tárgykészletnek számítanak, amelytől meg szeretnének szabadulni. Mihály számára a levelek értékesek voltak, mert dokumentálták a megélt időt. Nem egyszer írta, hogy naplószerű funkciót is szánt a leveleinek, hiszen azok rendszeresen rögzítették a vele történeteket. Azt tervezte például, hogy a nővére halála után a neki küldött levelei külön összegyűjti, és így olvasgatja majd őket. Nem került erre sor, ezek a levelek nem voltak egymás mellett az anyagban, de ez valószínűleg a Mihály előrehaladott korának is betudható. Az általa összegyűjtött iratanyagról így is világos a vélekedése: azok dokumentálták az életeseményeit, a gondolatait, a kapcsolatait, ezért értékesnek tartotta őket, és aggódott a fennmaradásukat illetően.

3. Összegzés

A papíralapú levelezés jelenleg a mi kulturális régiókban megszűnőfélben van. Aki még használja, vagy aki szeretné használni, nem azért teszi vagy tenné, mert a környezetében ez a szokás, hanem pont annak ellenére, hogy a környezetében más a szokás: hogy létezik a levelezésnek egy instant küldési lehetősége, az elektronikus levél. Jelenleg egy átmenet időszakban vagyunk tehát, és a vizsgálatunk azt mutatja, hogy a változás nem csak a technológiai eszköz megváltozását hozza magával, hanem együtt jár egy sor kulturális változással is: az új technológiai eszközök használata során megváltozik a levélírónak a szövegalkotási technikája, a szöveghez való viszonya, hiszen az elektronikus levél más tartalmat és másképp közvetít. Megváltozik a levélírás kulturális értéke, megváltozik a levelezéssel kapcsolatos időkezelés, eltűnik a kézírással kapcsolatos esztétikai élmény és az intimitás megtapasztalása. Amit ezek helyett kapnak azok, akik az elektronikus levelezést használják a hagyományos levelezés helyett, az a gyorsaság, a praktikusság, az idő megtakarítása.

IRODALOM

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HU> (2024. 08. 20.)
- Bakos Áron 2023. *Aranyosszéki katonatörténetek*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Bakos Áron 2022. Név nélkül: az anonimizálás kérdései az etnográfiai kutatásban. *Erdélyi Múzeum* 84 (2): 167–174.
- Beke Sándor, kiadja 2010. *Kézírtos hagyaték I. Balogh Edgár, Benkő András, Imreh István kiadatlan leveleiből*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó.
- Bereczki Ibolya, Bíró Friderika, Nagyné Batári Zsuzsanna (szerk.) 2015. *Kedves feleségem, Kedves szeretett férjem. Levelek és naplójegyzetek az első világháborúból 1914–1916*. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- Bjarne, Rogan – Brown, Stephen 2005. An entangled object: the picture postcard as souvenir and collectible, exchange and ritual communication. *Cultural Analysis* 4. 1–27.
- Csergő Melinda 2012. Írásbeli kommunikáció: 20. századi magánlevél-gyűjtemények értelmezése. PhD dolgozat, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár. (Kiadás: Ferencz Melinda 2023. 20.

- századi erdélyi magánlevél-gyűjtemények. Emberek és Kontextusok 24. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület)
- Csepeli György (2020) *Ember 2.0 – A mesterséges intelligencia gazdasági és társadalmi hatásai*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Fónagy Zoltán 2014. Kedves drága úr! – Levélírás a 19. században.
https://mindennapoktortene.blog.hu/2014/05/15/levelezes_leveliras_19_szazad. (2024. 08. 14.)
- Balázs Géza, Grétsy László (szerk.) 2003. *A 20. századi magánlevelek nyelvi világa. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból*. Budapest, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
- Ilyefalvi Emese 2024. „Ha levelem elolvastad, add tovább” Bonczidai Dezső kézírásos gyűlekezeti levelei a két világháború közötti Kídén. Emberek és Kontextusok 26. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Keszeg Vilmos 1996. *Kelt levelem . . . Egy mezőszéki parasztasszony levelezése*. A Néprajzi Látóhatár kiskönyvtára 6. Debrecen, Györffy István Néprajzi Egyesület.
- Keszeg Vilmos 2008. *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Kolozsvár, KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.
- Kokó Juliánna 1999. Egy vargasi család levelezése az első világháborúban. = Keszeg Vilmos (szerk.), *Írás, írott kultúra, folklór*, 240–65. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.
- Kurzweil, Ray 2013. *A szingularitás küszöbén*. Budapest, Ad Astra.
- Oláh Sándor 2006. Nyelvi sztereotípiák egy házaspár első világháborús levelezésében. *Nyelvünk és Kultúránk* 36 (143–144.) (2006/1–2): 152–66.
- Pozsony Ferenc 2008. Gazdasági élet Zabolán az első világháború idején egy zabolai tűzér leveleinek tükrében. = Ilyés Sándor, Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 16. Az eltűnt katona*, 189–99. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.
- Prensky, Marc 2001. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon* 9, no. 5: 1–6. MCB University Press.
- Prikler Szilvia Beatrix 2021. *Egy halászi San Franciscóban*. Halászi, Halászi Hagyományörző Egyesület.
- Satō, Kenji. Postcards in Japan: A Historical Sociology of a Forgotten Culture. *International Journal of Japanese Sociology* 11(1): 35–55.
- Szikszai Mária 2020. *Letűnt világok antropológiája és a megismerhetetlen különös szépsége. Szociális kapcsolatháló és kulturális gyakorlat az írógép korszakában*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Szikszai Mária 2021a. *Levelek egy letűnt világból. A mindennapok dokumentálása a 20. század papíralapú kultúrájában I-II*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Szikszai Mária 2021b. Az írás mint a kulturális időutazás eszköze. *Korunk* 2021/7: 31–42.
- Szikszai Mária 2022. *Életek és történetek egy letűnt világból. Egy 20. századi papi életút mikrotörténeti rekonstrukciója*. Kolozsvár, Scientia.
- Szikszai Mária 2023. *Community Networks and Cultural Practices in Twentieth-Century Romania. Paper-Based Cultures in the Writings of a Catholic Priest*. Lanham – Boulder – New York – London, Lexington Books.
- Szikszai Mária 2024. The legacy of a 20th-century cleric: a Catholic priest's economic chronicles. Anthropological insights from written documents. *Swedish Journal of Romanian Studies* 7(1): 95–113.
- Szűts Zoltán 2012. Az internetes kommunikáció története és elmélete. Az ARPANET-től a Web 2.0-ig. *Médiakutató* 13. (1.) (2012/ tavasz): 7–18.
- Thomas, William – Znaniecki, Florian 1996. *The Polish peasant in Europe and America: a classic work in immigration history*. Urbana, University of Illinois Press.
- Vajda András 2013. *Az írás és az írott szó hatalma. Az írás a mindennapokban egy Maros menti településen*. (Sorozatszerk.: Keszeg Vilmos, Szikszai Mária.) Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.

CORESPONDENȚA TRADIȚIONALĂ ÎN ERA DIGITALĂ

(Rezumat)

Studiul analizează perioada de tranziție dintre corespondența pe hârtie și corespondența digitală, subliniind transformarea genului epistolar odată cu răspândirea culturii digitale. Cercetarea se bazează pe un studiu realizat între 2013 și 2020 asupra unui set de documente pe suport de hârtie, o parte semnificativă dintre acestea fiind scrisori, precum și pe un sondaj online realizat în vara anului 2024, care a investigat utilizarea actuală a corespondenței atât digitale, cât și pe hârtie. În secolul al XX-lea, corespondența pe hârtie a fost unul dintre cele mai importante mijloace de comunicare personală și socială, fiind treptat înlocuită în secolul al XXI-lea de comunicarea digitală. Studiul evidențiază că scrisul de mână tradițional nu era doar un mijloc de schimb de informații, ci avea și o importantă semnificație socială, rituală și personală. Autorii scrisorilor adesea redactau relatări detaliate ale evenimentelor din viața lor, care serveau nu doar la menținerea relațiilor interpersonale, ci deveneau și amprente culturale ale epocii respective. Se subliniază, de asemenea, că ne aflăm într-o perioadă de tranziție, iar schimbarea nu aduce doar o transformare a mijloacelor tehnologice, ci implică și o serie de schimbări culturale: utilizarea noilor instrumente tehnologice modifică tehnicile de redactare a textului, relația cu textul, deoarece scrisoarea electronică transmite deja un alt conținut și într-un mod diferit. Se schimbă valoarea culturală a scrierii scrisorilor, se modifică gestionarea timpului legată de corespondență, dispăre experiența estetică a scrisului de mână și intimitatea trăirii. În locul acestora, cei care utilizează corespondența electronică în locul celei tradiționale obțin rapiditate, practică și economisire de timp.

Cuvinte-cheie: scrisori, cultură digitală, corespondență pe hârtie, transformarea comunicării, tranziție tehnologică.

TRADITIONAL CORRESPONDENCE IN THE DIGITAL ERA

(Abstract)

The study examines the transitional period between paper-based correspondence and digital communication, highlighting the transformation of the letter as a genre with the rise of digital culture. The research is based on a study conducted between 2013–2020 on traditional paper-based archives, which largely consist of letters, and on an online survey conducted in the summer of 2024, focusing on the current use of digital and paper-based correspondence. In the 20th century, paper-based correspondence was one of the most important means of personal and social communication, gradually being overtaken by digital communication in the 21st century. The study highlights that traditional letter writing was not only a means of information exchange but also had significant social, ritualistic, and personal importance. Letter writers often provided detailed accounts of life events, which not only served to maintain interpersonal relationships but also became cultural imprints of their respective eras. The study also points out that we are currently in a transitional period, and this change involves not only the transformation of technological tools but also a series of cultural shifts: the use of new technological tools changes the techniques of text composition, the relationship with the text, as electronic letters convey different content and in a different manner. The cultural value of letter writing is altered, time management related to correspondence changes, and the aesthetic experience of handwriting and the sense of intimacy disappear. In their place, those who use electronic correspondence instead of traditional letters gain speed, practicality, and time-saving advantages.

Keywords: letter, digital culture, paper-based correspondence, transformation of communication, technological transition.

MELLÉKLETEK

A kérdőív nyílt kérdéseire adott válaszok

1. sz. melléklet

Kérdés: Meg tudna osztani egy vagy több olyan történetet, amely a levelezéssel kapcsolatos? Egy emlékezetes esetet, egy mulatságos történetet, vagy csak valamit a levelezés kapcsán, amiről úgy véli, hogy sosem felejtí el.

Válaszok:

„Első osztályos koromban, amikor be voltam utalva a kórházba, osztálytársaim és a tanító nénivel levelet küldtek jókívánságokkal, elérzékenyültem, jól esett. Egy másik eset: édesapámmal sokat leveleztünk amikor túrnékon volt..., képeslapokat, üdvözlőket küldött, részletes beszámolókat és én is válaszoltam.♥” (50–60 év közötti nő)

„Régebb időigényes volt a levélküldés és az izgatott válaszvárás, megvolt a varázsa, számomra különleges volt. UI. Érdekes tanulmány, kíváncsi vagyok a következtetésekre. Sok sikert kívánok!” (50–60 év közötti nő)

„A nagymamám leveleit féltve őrzöm. Szép kézírása páratlan.” (50–60 év közötti nő)

„A téves vagy pontatlan, de jószándékú címzések ellenére a tapasztalt postások célba juttatták a leveleket.” (60–70 év közötti férfi)²⁰

„A 2000-es években a középiskolai tanulmányaimat egy magyarországi idős hölgy tette lehetővé, aki anyagilag támogatta a bentlakásom költségeit. Vele közel havi rendszerességgel leveleztünk éveken keresztül. Csodálatos képeslapokat kaptam tőle, amelyeket ma is őrzök. (Ma facebook messengeren és telefonon tartjuk a kapcsolatot.) 2009 karácsonyára egy olyan képeslapot vásároltam az idős hölgynek, hogy ha azt kinyitja, a Jingle Bells szólalt meg belőle. Amikor a hölgy kinyitotta annyira megijedt és úgy megharagudott, hogy hosszú hónapokig nem írt levelet. Hosszú évek után négy éve találkoztunk ismét és akkor is szememre vetette a ma már 88 éves csodálatos idős asszony.” (30–40 év közötti férfi)

„Érettségi után több, a kötelező sorkatonai szolgálatot töltő fiú osztálytársammal leveleztem 1988-89-ben.” (50–60 év közötti nő)

„Egyszer kaptam szerelmes levelet egy másik országból, azóta is őrizem egy könyvben. Drága, nagy bélyeg van rajta, a kézírás sajnos szinte olvashatatlan. Sokat jelent, mint tárgy, emléktárgy. Amikor levelet kaptam a szüleim meglepődtek, gondolták, hogyha valaki levélírással szánja magát egy lányért akkor „komoly ember» lehet. Mivel ritka dolog levelet írni, aki levelet ír az egyfajta egyéniséget is nyer.” (21–30 év közötti nő)

„Nagymamámnál voltam gyerekként a nyári vakációkban, falun. És írtam néha levelet, haza, városra, arról tudósítottam, mi történik ott velem és a húgommal. Később emlegették, nevetve, a szüleim, hogy beleírtam, egy fiúval a találka mikorra volt megbeszélve. Amikor a csorda jön haza, akkor, a kapuban.” (40–50 év közötti nő)

„Egyszer egy olyan borítékban érkezett meg egy levél, amin volt egy cipőnyom.” (40–50 év közötti nő)

„Óvodás és egy-négy osztályos koromban titkos szerelmes leveleket írtunk egymásnak. Több ilyen kaptam a kapu alatt. A levél írója órákat üldögélt a kapu előtt, de szóban soha nem fedte volna fel érzéseit.” (21–30 év közötti nő)

²⁰ Az információt magam is megerősíthetem: 2012 nyarán kaptam egy levelet, amelyet egy magyarországi intézmény küldött, és a címzésnél csak a következő három információ szerepelt: a nevem, a város neve magyarul az irányító szám, amely akkor már pár éve elavult volt. A levelet a munkahelyemre kaptam meg: valaki a postán kikereshette, hogy hol dolgozom. Egy 250 ezer lakost meghaladó méretű városban ez váratlan volt.

2. sz. melléklet

Kérdés: Milyen előnyeit látja a hagyományos levelezésnek az elektronikus levelezéssel szemben? Kérjük, fejtsse ki.

Válaszok:

- „Alaposabb, kidolgozottabb, fejleszti a gondolkodást és az íráskészséget, szépírást.”
- „Akkor is tarthatom valakivel a kapcsolatot, ha nem akarok képernyőt látni.”
- „Helyesírás.”
- „Sokkal személyesebb és számomra értékeesebb, mivel kézzel írott.”
- „El lehet mélyülni. Végig lehet gondolni. Ki lehet fejteni.”
- „Személyesebb, 'öncélúbb' a szó jó értelmében, maradandó”
- „Semmilyen.”
- „Csak annyiban, hogy ha van ismert emberektől, hírességektől levele az egyénnek, az értékeesebb, mint az e-mail. Egyébként elavult mind a levélírás, és hamarosan a kézírás is megy a süllyesztőbe.”
- „Kézzel van írva! A kézzel írt levélben látni vélem az író érzelmi állapotát. Pl. szépen írva kezd, aztán már lazább az írás, megint szép lesz és így tovább. Ha a vége össze van csapva, akkor talán nem is olyan fontos neki, hogy írjon.”
- „Öröm kézírást olvasni.”
- „A meglepetés erejével hat, a nagyobb odafigyelés érzését kelti, szépérzést vált ki.”
- „Szebben gondolja a kapcsolatot.”
- „Évtizedek múlva majd nagyobb eséllyel kutathatják néprajzkutatók. :D”
- „Személyesebb.”
- „Marad tárgyi emléke a beszélgetésnek.”
- „Egy ünneppé válik a levélvárás élménye.”
- „Több időt szánunk a megírására és az elolvasására, elmélyülősebb.”
- „Kézzel fogható, később emlékként is tárolható.”
- „A levélíró kézírása személyessé teszi.”
- „A kézírás gyakorlására teret ad.”
- „Emberibb.”
- „Átgondoltabb levelek születnek, hiszen súlya van annak, ha kézzel fogható. Továbbá, nem felejtjük el a szépírás művészetét, gyógyító erejét.”
- „Nem látom az előnyeit.”
- „A hagyományos levelezés intimebb kapcsolatot alakíthat ki két személy között. Az írás a személyiség egyik tükré. A levél szerzője saját írási stílusával magából is küld, nem csak a mondanivalóját.”
- „Nem látok előnyt.”

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Kolozsvár/Cluj-Napoca, str. Horea 31
szikszaimaria@yahoo.com